

УДК 070:7.096(477)–053.2(043.5)

Т. С. Гиріна

МОВНА ГРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ РАДІОЕФІРУ

У статті осмислено мовну гру як інструмент фатичної трансформації радіоефіру. Закцентовано на ролі фатичної комунікації в радіопрограмах розважального, освітньо-пізнавального та історико-культурологічного спрямування. Розглянуто особливості стільового наповнення радіо ефіру, створюваного для слухачів різного віку.

Ключові слова: інформатика, мовна гра, радіограма, радіослухач, фатика.

I. Вступ

Визначною перевагою радіоефіру є спрямованість станції на масову географічно розосереджену аудиторію, однак, водночас на перепоні контакту зі слухачем є індивідуальний прийом сигналу та контенту залежно від комплексу чинників (від особливого стилю спілкування до шумів та кодів у комунікативному ланцюзі). На заваді комплексному впливу інформації, що передається в радіо ефірі, є просторова та психологічна розосередженість аудиторії, камерність мовлення, швидкоплинність (неможливість сповільнити чи призупинити ефір), млявий зворотний зв'язок, фоновий режим прослуховування [10]. Як наслідок, слухач, перебуваючи перед приймачем, обирає тип прослуховування, який максимально відповідає його інформаційним потребам у конкретний момент часу, трансформуючись від фонового та пошукового до селективного й зосередженого [10]. У таких умовах перед ведучими постійно стоїть завдання повернути увагу якомога ширшого кола аудиторії. Як наслідок, класична літературна мова, яка ще декілька десятиліть тому лилася з радіоприймачів, сьогодні трансформується, розширюються горизонти усного використання словникового запасу, який виражається широко використовуваними в соціальних мережах штучно утвореними формами.

За цих умов особливого значення набувають прийоми привертання уваги, які в психологічному дискурсі визначають як "фатику". Н. Романова та А. Філіппов у словнику культури мовленнєвого спілкування пропонують під цим терміном розуміти ненапружену бесіду, "висловлюючись словами персонажа комедії О. Грибоєдова, "про те, про се, а більше ні про що", розмову, у якій беруть участь сторони, що не ставлять перед собою жодної комунікативної мети, а обмінюються репліками, представляють певну фактичну інформацію для того, щоб провести час, розважитися мовним спілкуванням [11]. Із розкішних зал, де велися

світські бесіди в минулі століття, сьогодні фатичне спілкування перейшло до електронних медіа, ненапруженість та, інколи, беззмістовність діалогів яких сьогодні посідають значне місце в радіоефірі.

II. Постановка завдання

Мета статті полягає в осмисленні мовної гри як інструменту фатичної трансформації радіоефіру, а також осмисленні ролі фатичної комунікації в радіопрограмах розважального, освітньо-пізнавального та історико-культурологічного спрямування.

III. Результати

Фатична мова сучасної журналістики ставала предметом дослідження в актуальних аспектах мови медіа. Зокрема Н. Корнілова розглядала фатику як чинник зміни мовленнєвої структури журналістських жанрів [5, с. 32–41]. Дослідниця констатує, що "відсутність серйозного інформаційного приводу, актуальності та оперативності інформування, відхід від соціально значущої інформації посилює суб'єктивність викладу, а суворона тональність, притаманна навіть інформаційним жанрам, змінюється на жартівливу, а іноді на жартівливо-грайливу" [5, с. 32–36]. Фатику як мовленнєву форму реалізації розважальної функції в медіатексті досліджувала Л. Дускаєва. На конкретних прикладах дослідниця доводить, що "залежно від комунікативної стратегії медіа функція фатичного спілкування відрізняється. В одних виданнях вона знімає інформаційну напругу, сприяючи розрідженню інформаційної щільності видання, в інших – стає домінуючим типом спілкування" [3, с. 67–71]. Фатиці й засобам її реалізації в радіоефірі присвячене дослідження Т. Рабенко. Автор розглядає прийоми мовної гри, задіяної в радіо ефірі, з метою створення живого невимушеного діалогу зі слухачем [6, с. 50–59]. Т. Боніні в статті "Нова роль радіо і його слухачів в епоху сайтів і соціальних мереж" доходить висновку, що в епоху, насичену новими каналами медіа, основна функція журналіста зміщується від автора до пере-

повідача, мета-автора, який акумулює “фатичний” контент соціальних мереж [13, с. 13–20]. Вивченню ж місця та ролі прийомів фатички в українському радіомовленні дослідники досі не приділяли особливої уваги.

Англійський соціолог В. Міллер констатує, що сучасні медіа розвиваються в умовах постійного розширення кількості та обсягів каналів комунікації. Це стало причиною появи “фатичних рис” у медіа, де форма переважає над змістом [14, с. 398]. Метою фатичної комунікації є налагодження взаємодії та підтримання контакту з аудиторією, у чому В. Бенжамін вбачає майбутнє електронних медіа [12, с. 543–544].

У сучасних умовах фатична функція в радіомовленні виражається через:

- розмовну монологічну чи діалогічну мову ведучих в ефірі. З одного боку, подібний стиль мови має більш чітку адресність, з іншого – може обернутися втратою аудиторії, яка не сприймає подібного стилю спілкування. Так, дослідник актуальних проблем культури ефірного мовлення Г. Козаков переконаний, що в тому, що “в телерадіоефірі привільно почувають себе гіпертрофована форма голохвастовського несмаку, злочасний конгломерат зневажливо-фамільярного ставлення до українського словотворення, використання орфоепічних, лексичних, синтаксичних елементів різних мов і водночас ігнорування вимовних норм мови рідної, є і наша вина” [4, с. 144–154]. Це ще раз доводить, що фатичний стиль мови не характерний для радіомовлення, однак від цього його не використовують менше практики-радіожурналісти, створюючи ілюзію наближення, спілкування в колі друзів, знімаючи технічні та географічні перепони між студією й слухачем. Як наслідок, наявна ситуація, коли радіостанцію аудиторія ідентифікує не через радіопроєкти, а відповідно до іміджу ведучого (його стилю мови, інтересів, обраних тем чи музичного супроводу). У комплексі ж під час перебування перед приймачем у слухача спрацьовує ефект присутності, бажання долучатися до ефіру в реальному часі чи в майбутньому;
- появу нових форм чи дифузії існуючої системи жанрів радіожурналістики в бік імпровізації, невимушеного спілкування, яке неможливе без високого рівня свободи ведучого. Найчастіше темами такого спілкування є прогноз погоди, гороскоп, інформація про здоров'я, історії із життя зірок, обмін досвідом та плітками тощо. В інформаційному радіомовленні ця функція виявляється через суспільно-політичну аналітику, що лунає з ефіру розмовних радіостанцій “Радіо “Ера”, “Радіо “Вести” тощо. Розмова експертів

тут може мати форму аналітики, фактично залишаючись лише розмірковуванням над темою чи комплексом проблем, що не містить нової інформації. Утім, особливість невимушеного спілкування ще й у вільному доборі тематичного наповнення контенту редактором чи ведучим. Це урізноманітнює інформаційну стилістику ефіру, робить його більш інформаційно чутливим та легким для сприйняття. Відсутність закритих тем, обговорення лише того, що цікавить аудиторію, відхід від “заїжджених” тем, висока жанрова мобільність радіоефіру робить його більш легким для сприйняття, а отже, і цікавішим;

- імпровізацію та непередбачуваність, яка в радіомовленні виражається чи не найбільше з усіх ЗМІ, оскільки спланувати повністю кількогодінний прямий контактний ефір ведучому досить складно. За висловом В. Іваненка та Є. Галича, ведучих “Ранкового рок-шоу” на “Просто Радіо” «часто, коли довго плануєш, виходить “відстій”. Коли є імпровізація, все виходить на славу» [9]. Однак варто враховувати, що найкраща імпровізація – та, яку підготували заздалегідь, а реалії ведення ефіру можуть скоригувати попередній задум його втілення, чим змусити ведучого відійти від запланованої в загальних рисах схеми ефіру. Звичайно, сухий переклад запланованого напередодні тексту не викличе ентузіазму в слухачів, однак формат ведення прямого ефіру неможливий без особливого унікального підходу до роботи кожного ведучого, що має свій стиль, як наслідок – популярність серед аудиторії [2, с. 132; 1, с. 47–58].

Мало привернути увагу, треба її утримати, а для цього лише словникового запасу та вміння ним жонглювати мало. Тому з ефіру мають лунати інформативно насичені діалоги, які викликають почуття належності до спільноти слухачів цієї радіостанції. Т. Винокур комунікаційне середовище електронних медіа ділить на дві площини: “фатичну” та “інформативну”, – наголошуючи на тому, що в першому випадку має місце спілкування “заради спілкування”, а в другому – насичення ефіру актуальною цінною інформацією [2, с. 172]. Однак у живому ефірі, орієнтованому на глибоку взаємодію з аудиторією, розмежувати їх досить складно, адже добове колесо ефіру побудоване таким чином, щоб задовольнити потреби аудиторії з використанням різноманітних дифузійних стилетворчих та формотворчих інструментів радіоефіру.

Так, для стилістичного оформлення ефіру радіо “Люкс ФМ” характерна передача інформації виключно через розважальні програми за участю ведучих, манера веден-

ня ефіру яких не позбавлена всіх притаманних фатичі інструментів. Привертають увагу слухачів засобами мовленнєвої еквілібристики в межах проектів «Ранкове шоу “Зарядка”», «Шоу “Все пУчКоМ”», “Модний тюнінг”, “25+”, “Міцний горішок”, “Ж-фактор” та інших проектів, самі назви яких мають дискусійний характер.

Незважаючи на те, що мова ефіру найчастіше українська, а ведучі уникають обговорення політичних та економічних тем, зосереджуючи увагу на сфері культури й розваг, працюючи в межах формату молодіжного мовлення, нерідко до ефіру потрапляють слова-паразити, просторіччя, росіянізми тощо. Складається враження, що ведучі штучно насичують власну мову подібним мовленнєвим контентом з метою “оживити” ефір, привернути увагу, змусити слухача посміхатися, а відтак, і не відмовлятися від прослуховування. Яскравим прикладом використання фатичної мови є уривок рубрики “Фонарик Белли Огурцовой” з ведучими С. Дьомінім, Т. Татарченко та Б. Огурцовою:

«Татарченко Т.:

– Крихітка, сонечко, красунечка наша Белла Огурцова зараз буде в ефірі “Люкс ФМ”.

Дьомін С.:

– Ну, Танічка, красунею вона була до того, як у неї вирости вуса, вот. А зараз-то уже не дуже. Беллочко, добрий вечір!

Огурцова Б.:

– Славочко, а питань, щодо “крихітки” у тебе не виникло, так?

Дьомін С.:

– Питання щодо “крихітки” – це я про себе згадав. Думаю, ну, нашо я зараз буду знов піднімати цю болочку для себе.

Огурцова Б.:

– Ну да, тому що якщо ми зараз розпочнемо з тобою розвивати ці теми, то ти ж розумієш, що нам доведеться півгодити тільки з’ясовувати стосунки.

Дьомін С.:

– Та я просто після цієї теми застрелюсь.

Огурцова Б.:

– Добридень, Танічка, моя красунечка! Привіт, гоблін, Слава Дьомін, всі слухачі радіо “Люкс ФМ”. Як завжди, з вами дійсно крихітка, дівчинка-перлинка – волохата спинка Бела Петрівна Огурцова, і розкажу сьогодні про те, про що ви сьогодні ви вже говорили. А говорили ви, Слава, про двох шикарних чоловіків, про двох просто мега-мачо шоу-бізнесу М. Баскова і В. Манучарова» [7].

Наведений уривок є лише вступом рубрики, який не має жодного інформаційного навантаження, а лише створює атмосферу напруженості між ведучими. Можливо, на думку авторів, подібний контент володіє потенціалом привернення уваги людей, які полюбляють спостерігати за конфліктами, а

атмосфера радіо створює ілюзію підглядання за чужою сваркою, тобто привертає увагу спраглої за сенсаціями та плітками аудиторії. У цьому разі мова ведучих ефіру збагачена підкреслено емоційними виразами, які створюють особливу камерність мови, ілюзію неофіційної бесіди в колі добрих знайомих, серед яких як ведучий, так і слухач. Дискурс комунікації яскраво емоційно забарвлений, близький до молодіжного сленгу, зрозумілий, цікавий, адже подібні діалоги ведуть слухачі в неформальній обстановці.

Іншим прикладом є робота в ефірі ведучих Третього каналу Українського радіо “Культура” (Каналу духовного відродження), радіопрограми в ефірі якої побудовані таким чином, щоб максимально повно задовольнити освітньо-пінавальні та історико-культурологічні інтереси зацікавленої аудиторії. Ведучі жодним чином не підносять себе над слухачами, але витримують рівень спілкування в контексті офіційного дистанційованого спілкування на актуальні для обох сторін теми. Високим є рівень професійного інформування щодо предмета розмови, про що свідчить уривок з програми С. Свирид-Косярової та А. Комара “Нобелівські лауреати”:

“Що ми знаємо про Чехію. Більшості одразу спадають на думку древні вулички Праги, які, мабуть, ніколи не змінювали свого планування. Засніжені театри, які ваблять лижників та альпіністів, національний одяг та страви, найвідомішою серед яких, можливо, є кнедлики.

Та не лише цим може похвалитися Чехія. Гортаючи сторінки журналу “Всесвіт”, я знайшов рядки з твору поки що єдиного чеського лауреата Нобелівської премії Ярослава Сейферта. Він народився вересневої днини в перший рік нового ХХ ст. в передмісті Праги Жижкові. Про батьків відомо лише те, що батько Ярослав був робітником і деякий час тримав невеличку крамницю. Деякий час майбутній письменник змушений був допомагати йому. Хлопчика частіше можна було побачити на вулицях міста, ніж у школі...” [8].

Уривок промовисто ілюструє рівень поваги до слухача, увагу до його внутрішнього світу та інформаційних потреб. Аудиторії запропоновано не сухий переказ життя та творчості видатного поета, тобто суто інформаційна довідка, а творчо оброблена, літературно вивірена передача, яку вважаємо самостійним твором аудіовізуальної літературної праці журналіста. Елементи фатички, такі як привертання чи утримання уваги, забезпечується творчим підходом до розповіді, що починається з опису країни народження та умов життя героя передачі. Художня форма викладу, тембр, інтонація голосу ведучого налаштовують на сприйняття.

Незважаючи на те, що навіть у такому інформативно насиченому тексті знайшлося місце прийомам фатика, це, однак, не призвело до зміщення акцентів з інформації на аудиторію в самій програмі, а стало елегантним доповненням старанно підібраним журналістським фактам.

IV. Висновки

Наведені вище приклади яскраво ілюструють радикальні відмінності в підході до створення радіопрограм, поваги та орієнтації на специфічну категорію слухачів, проте більшість радіостанцій не може задовольняти інформаційні потреби аудиторії, лише сухо інформуючи чи виключно розважаючи. Динамічна природа радіомовлення покликана супроводжувати слухача всюди в будь-який час, при цьому максимально відповідати його потребам та емоційному стану. Більше того, стати успішним ведучим неможливо без відчувати своєї аудиторії щодня, без усвідомлення межі, яку вона не дозволить перейти в образах, порушенні власної гідності, оцінюванні розумових здібностей тощо. Свобода сучасного інформаційного простору дає людям право вибору й для того, щоб вибір припав на кожну конкретну радіостанцію, ведучі постійно змагаються не лише між собою, а й з більш оперативними, універсальними, унікальними можливостями інших медіа. Як наслідок, відгук вони отримують, розважаючи та змушуючи слухачів забути про власні проблеми, відпочити та відволіктися. У цьому й виявляється одна з основних функцій радіожурналістики – розважальна.

У подальшому заслуговує на увагу проблема амбівалентності сприймання радіоконтенту слухачами, що ставлять авторів програм перед вибором між прагматизмом та консерватизмом (представники якого тотально критикують сучасну культуру) у радіомовленні.

Список використаної літератури

1. Андреева С. Фатика в радиоэфире: (К вопросу об употреблении синтаксических единиц разного типа) / С. Андреева // Филологические науки : научные доклады высшей школы. – 2002. – № 6. – С. 47–58.

2. Винокур Т. Говорящий и слушающий (Варианты речевого поведения) / Т. Винокур. – Москва : Просвещение, 2007. – 190 с.
3. Дускаева Л. Фатика как речевая форма реализации развлекательной функции в медиатексте / Д. Дускаева, Н. Корнилова // Гуманитарный вектор. Серия: Педагогика, психология. – 2011. – № 4. – С. 67–71.
4. Козаков Г. Саботаж: актуальні проблеми ефірного мовлення / Г. Козаков // Теле- та радіожурналістика. – 2009. – № 8. – С. 144–154.
5. Корнилова Н. Фатика как фактор изменения речевой культуры журналистских жанров / Н. Корнилова // Медиаскоп. – 2012. – № 4. – С. 32–41.
6. Рабенко Т. Фатика и средства ее реализации в радиоэфире / Т. Рабенко // Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2014. – № 3 (29). – С. 50–59.
7. Сайт “Радіо Люкс ФМ” [Електронний ресурс]. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://lux.fm/player/onAirArchivePrograms.do?programArchiveId=4901>.
8. Сайт Українського радіо [Електронний ресурс]. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.nrcu.gov.ua/prog.html?id=151>.
9. Тигнян Ю. Team style – команда “Просто Ради.О” [Електронний ресурс] / Ю. Тигнян. – Режим доступу: <http://bit.ua/2014/05/team-style-komanda-prosto-rady-o/>.
10. Типы восприятия эфирной информации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://5fan.ru/wievjob.php?id=35966>.
11. Фатика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vocabulary.ru/termin/fatika.html>.
12. Benjamin W. Reflections on radio / W. Benjamin // Selected writings. – 2003. – № 2. – P. 543–544.
13. Bonini T. The new role of radio and its public in the age of social network sites / T. Bonini // First Monday. Peer-reviewed journal on the Internet. – 2014. – № 6. – P. 12–24.
14. Miller V. New media, networking and phatic culture / V. Miller // Convergence. – 2008. – № 4. – P. 387–400.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2016.

Гирина Т. С. Языковая игра как инструмент фатической трансформации радиоэфира

В статье осмыслена языковая игра как инструмент фатической трансформации радиоэфира. Акцентирована роль фатической коммуникации в радиопрограммах развлекательного, образовательно-познавательного и историко-культурологического направления. Рассмотрены особенности стилизованного наполнения радиоэфира, создаваемого для слушателей всех возрастов.

Ключевые слова: информатика, языковая игра, радиопрограмма, радиослушатель, фатика.

Hirina T. Language Game as a Tool For Fatick Radio Transformation

Article meaningful language game as a tool for transformation fatick radio. The attention on the role of communication in radio programs fatick entertaining, educational and informative historical cultural areas. Features style radio content created for students of all ages.

In modern conditions fatick feature broadcast is expressed through:

- a conversational or dialogical monologue leading language on the air;*
- the emergence of new forms or diffusion of the existing system of genres journalism toward improvisation, easy communication, which is not possible without a high level of driving freedom. The most commonly used themes such communication is weather, horoscopes, traffic information, health, discuss topics close to the students (stories from the life of stars, gossip and exchange of experience, etc.);*

- improvisation and lack of preparation, which is expressed not broadcast most of all the media plan fully because several hours of direct contact air driving is difficult.*

The air should also be full of informative dialogue that evoke a sense of belonging to a community of listeners of the radio station. Communication environment electronic media divide into two parts “fatick” and “informatics” emphasizing that in the first case there is a communication “for communication”, and the second – the actual air saturation valuable information

The dynamic nature designed to accompany radio listeners everywhere, at any time, the maximum meet their needs and emotional state. Furthermore, to become a successful presenter impossible not to feel their audience every day, without realizing the limits that it will not move in the images, violation of dignity, assessing mental abilities, etc. As a result of feedback they receive entertaining and making the audience forget their problems, rest and escape. This manifests itself and one of the main functions of journalism – entertainment.

Key words: *fatick, informatics, language game, radio listeners, radio programs.*